

УДК 37.022 (091)

О.В. Мальячук,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РОЗВИТОК ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ У XIX-XX СТОЛІТТІ

У статті розглядаються основні історичні етапи становлення та розвитку системи дистанційної освіти як нової форми навчання в XIX-XX столітті; проаналізовано основні джерела виникнення цієї форми навчання в контексті історико-педагогічного розвитку; запропоновано класифікацію розвитку дистанційної освіти в XIX-XX столітті та розглянуто досвід ефективного впровадження дистанційної форми навчання в освітній процес навчальних закладів різного типу.

У другій половині XX століття склад та характер знань та вмінь, які необхідні індивіду для ефективного функціонування в суспільстві нових інформаційних технологій кардинально змінився, що зробило необхідним впровадження нової форми навчання, здатної задовольнити соціальне замовлення на компетентного конкурентоспроможного фахівця.

Історико-педагогічний аналіз проблеми становлення та розвитку дистанційної освіти свідчить про те, що ідея навчання на відстані від джерела знань має досить давню історію.

Попри інтерес вітчизняних та закордонних дослідників до проблеми виникнення та становлення дистанційної освіти (Т. Громова, С. Сисоева, П. Стефаненко, Т. Бейтс, Р. Гаррісон) [1; 2; 3; 4; 5;] питання розвитку та періодизації дистанційної освіти в XIX-XX столітті потребує додаткової уваги.

Отже, метою нашої статті є аналіз зародження та становлення дистанційної освіти у світі та періодизація її розвитку. Відповідно до зазначеної мети ми поставили наступні завдання:

Проаналізувати основні джерела виникнення дистанційної освіти як форми навчання.

Запропонувати класифікацію розвитку дистанційної освіти як форми навчання в XIX-XX столітті.

Зародження дистанційної освіти відбувалося на рівні епістолярного стилю і одним з перших прикладів такої форми навчання були святі послання Святого Павла, які розсилались по церквах Римської імперії [6: 9].

Якщо акцентувати увагу на можливості взаємодії учня та вчителя за допомогою пошти, то світське листування імператриці Катерини з Вольтером, яка вчилася та запозичувала ідеї цього мислителя, також можна розглядати як приклад взаємодії, який виходить за межі читання книжок, слухання лекції або безпосередньо бесіди. У листуванні, напевне, мали місце запитання на адресу мислителя, на які він відповідав, із чого можна зробити висновок, що з точки зору інтерактивності їх взаємодія випереджала модель кореспондентського навчання, яка з'явилася в спеціально організованих її формах на межі XIX-XX століть.

Якщо брати до уваги, що поштове листування, яке в сучасних умовах трансформувалося в комп'ютерне, являє собою інтерактивну форму спілкування, то із цією думкою можна погодитись. Також, епістолярна форма спілкування має деякі особливості, які, на нашу думку, в повній мірі можна віднести і до дистанційної форми навчання. Повноцінне епістолярне спілкування можливо лише за умови, коли виникає спільна пам'ять кореспондентів – сукупність фактів, які однаково відомі тим, хто листується. Спільний об'єм пам'яті кореспондентів може вимірятися кількістю таких фактів та ступенем їх конкретності та деталізації. Чим більший об'єм загальної пам'яті і чим вона конкретніша, тим більш незрозумілою для стороннього буде це листування, завдяки еліпсам – посиланням та натякам на відомі кореспондентам факти. Сміслові особливості листування - в певній розбіжності кодів кореспондентів, завдяки чому епістолярне спілкування є смислопороджуючим, творчим та здатним до генерування, що дозволило використовувати багато епістолярних навчальних ситуацій в дистанційному навчанні [7: 486].

Але як спеціально організований масовий процес, дистанційна освіта почала свій розвиток в середині XIX століття, коли була сформована перша стійка, регулярна, загальнодоступна система поштового зв'язку.

У 1840 році англієць Ісаак Пітман став ініціатором організації навчання стенографії за допомогою поштових відправлень і, таким чином, може вважатися родоначальником першого дистанційного курсу. Завдання курсу були досить простими: учні повинні були стенографувати невеличкі вірші з Біблії та відсилати їх назад для корекції та контролю. Для організованого навчання в 1843 році було створено безкоштовне товариство заочного навчання стенографії, де могли навчатися всі бажаючі [8: 15].

У 1856 році Ч. Тусен, викладач французької мови Берлінського університету в Німеччині, та Г. Лангеншайдт, член Берлінського товариства сучасних мов, відкрили інститут іноземних мов у Берліні, заснований на заочній формі навчання іноземних мов. У той же час були опубліковані так звані авторські навчальні листи, які відігравали функцію першого друкованого навчального посібника з рекомендаціями щодо вивчення мов дорослими слухачами. Уперше можливість отримувати вищу освіту на відстані була реалізована в 1836 році, коли в Об'єднаному Королівстві був заснований Лондонський університет, та згодом було дозволено здавати іспити на академічні ступені всіх рівнів та всіх спеціальностей крім медицини та захищати дипломні роботи всім студентам незалежно від попередньої форми отримання знань та місця проживання. Результатом цього підходу було утворення ряду коледжів, які пропонували курси навчання через пошту відповідно до університетської програми.

Серед проектів по організації дистанційного навчання в Сполучених Штатах Америки належить виділити проект Вільяма Рейні Харпера, який в 1892 році створив перше університетське відділення дистанційного навчання в університеті Чикаго та почав експериментувати з позакласним викладанням у Баптиській теологічній семінарії. У 1906 році викладання поштою було запроваджено в університеті штату Вісконсін, а згодом, у 1874 році, в Іллінойському університеті (США); у 1877 році – в університеті святого Андрія (Шотландія); у 1889 році в – Королівському університеті (Канада); в 1891 році – у Чикагському університеті

(США); в 1911 році у Квінслендському університеті (Австралія). У 1877 році Шотландський університет Святого Андрія запропонував програму заочного навчання для жінок на звання ліцензіата мистецтв, яка діяла протягом 55 років і за якою навчались жінки в усьому світі – аж до Палестини, Кенії та Китаю [7: 487].

У 1914 році практика організації дистанційних програм почала поширюватись на початкові та середні школи, а також на технічні училища. Яскравим прикладом була організація навчання дітей, які мешкали далеко від стаціонарних шкіл, за програмою початкової школи в австралійському місті Мельбурні. Студенти педагогічного коледжу Мельбурна також використовували пошту в навчанні.

Приблизно до цього періоду відноситься поява в педагогічній літературі нової терміносистеми, тою чи іншою мірою пов'язаною з особливостями дистанційного навчання, закладами освіти, які його впроваджували та користувачами освітніх дистанційних послуг. Найбільш поширено використовувались такі терміни як: домашнє навчання (home study), незалежне навчання (independent study), зовнішній студент (external student), зовнішнє навчання (extension). У 1892 році в каталозі університетських курсів штату Вісконсин уперше з'явився термін дистанційна освіта/навчання (distance education), який визначає цю форму отримання освіти в сучасній західній та вітчизняній педагогічній літературі [9: 15].

Своєрідним підсумком численних проєктів у галузі дистанційного навчання став у 1938 році у Вікторії (Британська Колумбія, Канада) перший Міжнародний з'їзд кореспондентського навчання.

Таким чином, слід відзначити, що характеристиками першого, епістолярно-кореспондентського етапу розвитку дистанційної освіти, були:

1. Використання технічних можливостей оперативного поштового листування як ефективного засобу розвитку дистанційного навчання на ранніх етапах його становлення.

2. Зміни в структурі навчальних закладів, а саме: з одного боку, з'явилися підрозділи дистанційного навчання в університетах, які заклали основи подальшого розвитку сучасної бімодальної моделі навчальних закладів; з іншого боку, були засновані спеціалізовані приватні кореспондентські школи, які були першими самостійними закладами дистанційного навчання, які здебільшого пропонували короткострокові професійно-технічні курси підвищення кваліфікації (навчання техніки стенографії, бухгалтерський облік, переклад) та різноманітні курси передекзаменаційної підготовки (наприклад Sherry's College в Единбурзі готував кандидатів до екзаменів цивільної служби; University Correspondence College в Кембриджі – випускників неакредитованих англійських коледжів до екзаменів на ступінь бакалавра в університеті Лондона; Diploma Correspondence College в Оксфорді – до вступних іспитів в Оксфордський університет);

3. Юридичне закріплення нової форми освіти як можливості підтвердження певної кваліфікації та отримання офіційного документа про освіту.

4. Формуватися типової структури дистанційних освітніх програм, яка поєднувала академічні та професійно-технічні практико-орієнтовані курси.

5. Осмислення першими практичними організаторами дистанційного навчання його специфіки як особливої форми навчання, в основі якої, особлива навчальна ситуація, яка потребує іншого способу навчальної комунікації, тобто особливої дидактики.

6. Спроба визначення принципів дидактики дистанційної освіти в навчальній практиці перших закладів дистанційного навчання без теоретичного обґрунтування цих принципів.

Отже, можна зазначити, що до кінця XIX століття дистанційна освіта виділилась в самостійну форму навчання та функціонувала як сегмент додаткового та продовженого навчання.

Другим хронологічним етапом становлення системи дистанційної освіти, на думку вітчизняних дослідників, стала радянська система заочного навчання, яка на початковому етапі свого самовизначення була представлена закладами заочного навчання "непівських" 20-х років, наприклад, заочними курсами; згодом були засновані заочні відділення при Сільськогосподарській академії ім. К.А. Тімірязєва, на педагогічному факультеті МГУ. Як результат нагальної потреби задовольнити попит у педагогічних кадрах на зростаючому ринку вищої освіти з'явився Інститут підвищення кваліфікації педагогів. Перші заочні відділення радянської вищої школи зберегли багато рис кореспондентських курсів та шкіл, серед яких відносна організаційна та економічна незалежність [6: 10].

Але на початку 30-х років дистанційна освіта набуває суттєво відмінного статусу та утверджується як самостійна форма навчання, змінюючи організаційну структуру та дидактику. До основних характеристик радянської системи заочного навчання належить віднести:

1. Відділення заочних інститутів як самостійних навчальних закладів, дипломи яких були еквівалентні дипломам очної форми; була розроблена та установа єдина система державної атестації, оцінки та контролю якості.

2. Спеціалізовані державні заклади заочної освіти, які стали центрами не тільки практики дистанційного навчання, але й спеціальними науково-методичними центрами; в 1939 році була заснована заочна аспірантура.

3. Виокремлення споживачів послуг заочного навчання в окрему категорію та нормативне визначення та закріплення соціальних пільг для заочників на державному рівні.

4. Розробка спеціальних методичних та дидактичних матеріалів для студентів заочників та консультаційних служб підтримки студентів.

5. Впровадження перших розробок, які забезпечували використання в системі заочного навчання нових технологій телекомунікації та записів учбової інформації на додаткових носіях.

Таким чином, радянська система заочного навчання стала першою системно організованою структурою, яка реалізувала сертифіковані державою освітні професійні програми та надавала широким верствам населення освітні послуги.

Третій етап хронологічного розвитку дистанційної освіти почався з регулярними спробами впровадження технічних нововведень в освіту, які мали найбільш виражений характер у США – технологічному лідері у світі,

де вже на початку ХХ столітті намагалися впровадити засоби аудіовізуальної техніки в школу. Перший каталог навчальних фільмів з'явився в 1910 році і багато програм університетських курсів до 1920 року вже включали такі навчальні засоби як слайди та картинки, що рухаються, та викладачі вже використовували їх в навчальних аудиторіях.

Нові надії пов'язувались із зародженням ідеї навчального телебачення. У 1932 році Державний університет штату Айова почав експерименти з трансляцією навчальних курсів. Друга світова війна загальмувала впровадження телебачення в широку освітню практику, але військові продемонстрували можливості використання аудіовізуальних засобів у навчальному процесі. Цей успіх викликав новий інтерес до використання таких засобів у школі; післявоєнне десятиліття було ознаменоване інтенсивними дослідницькими проектами. Дослідження були спрямовані на розуміння та розробку того, як навчальні засоби впливають на навчальний процес в аудиторії. Станом на 1948 рік п'ять навчальних закладів США працювали з телебаченням, перший ефір вийшов у штаті Айова. Ранні дослідження прагнули довести, що успіхи студентів, які навчаються в аудиторії за телевізійними програмами не поступаються традиційному очному навчанню. До кінця 1950 року телевізійні навчальні матеріали входили до 17 освітніх навчальних програм. Обсяги використання навчального телебачення зростали до 1961 року, коли 53 станції об'єдналися в Національну навчальну телевізійну мережу, головним завданням якої було надати можливість обмінюватись навчальними фільмами. У 1956 році підрозділ заочного навчання Національної навчальної телевізійної мережі вивчив досвід використання телебачення в заочному навчанні. В одному з перших досліджень щодо розвитку засобів навчання зроблено висновки, що телебачення не є методом навчання, а є інструментом передачі знань та може використовуватися як в очному, так і в заочному навчанні з різною метою. До 1960 року кількість навчальних каналів телебачення швидко зростала, а університети штатів Огайо, Техаса та Меріленда активно використовували навчальне телебачення для роботи зі студентами, які були віддалені від університетських структурних підрозділів [7: 491].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що успішні інтенсивні розробки в напрямку технологічних нововведень, у навчальному телебаченні зокрема, створили серйозні передумови для створення реальної альтернативи традиційному навчанню та ознаменували собою розвиток третього, інформаційно технологічного етапу дистанційної освіти.

Четвертим історичним етапом розвитку дистанційної освіти було заснування в 1969 році Відкритого університету Великобританії – подія, яка справила неабиякий вплив на подальшу історію розвитку дистанційного навчання та спричинила заснування плеяди відкритих університетів у багатьох країнах.

Це був проект першого у світі державного університету дистанційної освіти, що знаходився під особистим контролем прем'єр-міністра Гарольда Уілсона, що для країни, де більшість університетів є приватними, було досить незвичним. Уперше з ідеєю заснування Відкритого університету Великобританії Уілсон виступив у 1963 році, коли був лідером лейбористської опозиції. На його пропозицію вплинули успіхи телевізійного навчання в США та заочного навчання в СРСР. Ідеї Уілсона протистояла сама ідея класичної британської освіти, де право присудження університетських наукових ступенів належало тільки найкращим класичним університетам. Але на початку 1969 року було опубліковано детально розроблений план та було видано королівський указ про створення університету, який із самого початку забезпечив унікальне становище цього навчального інституту.

Уперше в історії розвитку дистанційної освіти у Відкритому університеті почав використовуватись комплексний підхід до навчання з використанням усього різноманіття технічних засобів та була розроблена велика кількість високоякісних навчальних посібників, спеціально призначених для дистанційного навчання. Курси дистанційного навчання Відкритого університету стали доступними споживачам в усьому світі, а результати діяльності яскраво свідчили про те, що якість дистанційної освіти є конкурентноспроможною на ринку освітніх послуг.

Отже, основними характеристиками четвертого етапу розвитку дистанційної освіти є:

1. Заснування першого у світі Відкритого університету як транснаціональної освітньої структури, яка на практиці втілювала ідеї доступної та якісної освіти для всіх верств населення незалежно від місця проживання та соціальної приналежності.

2. Реалізація моделі, яка принципово відрізнялась від очної та заочної моделі навчання.

3. Доведення ідеї конкурентноспроможності на ринку освітніх послуг.

Таким чином, вся історія розвитку та становлення дистанційної освіти у світі дозволяє зробити висновок, що в новому тисячолітті з розвитком мультимедійного інформаційного суспільства, дистанційна освіта буде відігравати дедалі важливішу роль на ринку освітніх послуг, демонструючи свою гнучкість та різноманіття форм.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з визначенням місця і ролі тьюторської моделі в організації дистанційної форми навчання у вищій гуманітарній освіті США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Громова Т.В. Актуальные аспекты формирования профессиональной готовности преподавателя вуза к деятельности в системе дистанционного обучения: Монография / Т.В.Громова. – Самара: Изд-во "Глагол", 2007. – 268 с.
2. Сисоева С.О., Поясок Т.М. Психология та педагогіка: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. пед. профілю традиційної та дистанційної форм навчання / АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти; Кременчуцький ін-т Дніпропетровського ун-ту економіки та права. – К.: Міленіум, 2005. – 520 с.
3. Стефаненко П.В. Теоретические и методические основы дистанционного обучения в высшей школе: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Институт педагогик и психологии профессионального образования АПН Украины. – К., 2002. – 478 с.
4. Carolyn Awalt. Interview: Speaking Personally With Tony Bates // American Journal of Distance Education. – 2005. – Vol.19. – P. 105-109.

5. R. Garrison., M. Cleveland Innes. Facilitating Cognitive Presence in Online Learning: Interaction Is Not Enough // American Journal of Distance Education. – 2005. – Vol 19. – P. 133-148.
6. Организация дистанционного обучения в вузе: теория и практика / Е.И. Горбунова, И.Г. Кревский, М.В. Литвиненко [и др.]; под общей ред. С.Л. Лобачева. – Шахты: Изд-во ЮРГУЭС, 2007. – 324 с.
7. Щенников С.А. Развитие системы открытого, дистанционного профессионального образования: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. – Москва, 2003. – 456 с.
8. Спицын В. А. Дистанционное обучение в средних специальных учебных заведениях как фактор обеспечения качества подготовки специалистов: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Волгоград, 2006. – 193 с.
9. Шуневич Б. І. Дистанційне навчання в системі вищої освіти Європи та Північної Америки / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ "Київський ун-т", 2005. – 366 с.

Матеріал надійшов до редакції 23.06.2008 р.

Малыарчук Е.В. Развитие дистанционного образования в XIX-XX столетии.

В статье рассматриваются основные этапы становления и развития системы дистанционного образования в XIX - XX столетии; проанализированы основные источники возникновения этой формы обучения в контексте историко-педагогического развития; предложена классификация развития дистанционного образования в XIX-XX столетии.

Malyarchuk O.V. The Development of Distance Education in the 19th-20th Centuries.

The article deals with the main stages of formation and development of the system of distance education in the 19th-20th centuries; the origin of this form of teaching in the historical-pedagogical context is analyzed; the classification of the development of distance education in the 19th-20th centuries is suggested.